

SUMMARY

The article touches upon the causes of the revolt of the right parties in town Rivne on April 29, 1919. Special attention is paid to the military and political situation in Ukrainian People's Republic of the time, which was conditioned by the climax of governmental crisis and collisions between the Ukrainian right and left parties.

Т.В. Винарчук

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНЦІВ ТА ІНШИХ НАРОДІВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (1917-1920 рр.)

Безперечним та очевидним є те, що деякі міжнародні події істотно впливають на політичні та соціально-економічні процеси усіх країн. Історія неодноразово доводила, що в боротьбі за право утворення суверенної держави особливо велику роль відігравали зовнішні фактори. На початку XX ст. активізація державотворчих процесів поневолених народів Центрально-Східної Європи в ході Першої світової війни привела до розпаду існуючих великих держав та появи нових, а значить – порушення встановленої рівноваги сил в Європі. Визвольна боротьба поневолених народів тоді вийшла за межі існування у національно-політичних програмах і вимогах у площину реальних дій лише на хвилі Першої світової війни, яка загострила національні проблеми в Європі та не лише їх.

Майже всі сучасні дослідники новітньої історії згодні, що у визвольній боротьбі українців та інших народів Центрально-Східної Європи в 1917-1920 рр. зовнішньополітичні фактори мали великий вплив на результати відновлення державності. Цьому питанню присвячено чимало статей [1.-С.41-57; 2.-С.13-32] та монографій [3; 4]. Серед українських істориків домінує оцінка зовнішньополітичних умов як несприятливих для утвердження відновленої державності українців. Така оцінка є дещо перебільшеною та поверховою, так само як твердження про сприятливі зовнішні обставини державотворення інших народів Центрально-Східної Європи.

Незважаючи на розширення досліджень вітчизняної історії протягом останнього десятиріччя, процес концептуального переосмислення національного історичного досвіду та звільнення історичної науки від численних стереотипів йде досить повільно. До сталих стереотипів можна впевнено віднести і тезу про несприятливі зовнішньополітичні умови українського державотворення. Причому підставою такої характеристики для багатьох дослідників стало те, що центральні держави на початку XX ст. не поспішали визнавати суверенітет України.

Автор даної статті пропонує зробити спробу відійти від зазначених традицій, використавши компаративний підхід історичного дослідження. Вважаємо, що огляд ролі зовнішньополітичних факторів у державотворенні українців у контексті національно-визвольних процесів центрально-східноєвропейського регіону дозволить отримати нові та цікаві результати, зробить певний внесок у процес переосмислення вітчизняної історії.

У сучасній вітчизняній історіографії вже є спроби оглянути роль зовнішніх факторів в українському державотворенні в контексті визвольних процесів народів Центрально-Східної Європи. Так, наприклад, вітчизняні науковці В. Головченко та В. Шамраєва у статті “Проблема визначення зовнішньополітичної орієнтації Української Народної Республіки під час перебування на чолі Директорії Володимира Винниченка” ставлять собі й читачам наступне запитання: “Та чи дійсно зовнішньополітичні об’єктивні фактори завжди виявлялися такими вже й непоборними?” [5.-С.26]. Автори пояснюють свої сумніви щодо непоборності міжнародних несприятливих факторів прикладом польського державотворення того ж часу, яке знаходилося в подібних до українських зовнішньополітичних умовах.

Лідери визвольної боротьби поневолених народів Центрально-Східної Європи ще до початку процесу організації відродження держав усвідомили, що без підтримки інших країн

новостворені держави не зможуть відстояти свою свободу. Так, Ю. Пілсудський спробував використати російсько-японський конфлікт 1904 р. Представники ППС звернулися до японських дипломатів у Лондоні, Відні та Парижі з пропозиціями співробітництва. Лідера ППС запросили до Токіо для продовження переговорів. В обмін на фінансування антиросійського повстання, забезпечення зброєю, формування легіону з польських військовополонених на Далекому Сході Ю. Пілсудський обіцяв перешкоджати мобілізації в Королівстві Польському, проводити розвідку та саботаж, а також за сприятливих обставин підняти повстання поляків разом з іншими пригніченими народами Російської імперії. Японці не повірили в реальність цих планів, тим більше, що вони лише прагнули вирішити свої проблеми на Тихому океані та не планували поширювати конфлікт з Росією [6.-С.33-34]. Після революції 1905-1907 рр. в Росії запанувала реакція, контроль держави в усіх сферах став жорсткішим. Ю. Пілсудський усвідомлював, що в Росії немає можливостей проводити підготовку до відновлення польської державності. Тому вже в 1906 р. лідер польської визвольної боротьби спробував налагодити контакт з австрійцями [6.-С.45-46].

З початком Першої світової війни уряд Австро-Угорської імперії прагнув використати визвольний рух поляків для реалізації своїх планів, сподіваючись за його допомогою значно послабити сили свого противника – Росії. У свою чергу програма Російської імперії передбачала анексування території по нижньому Німану, приєднання Познані, Сілезії, Східної Галичини. Головнокомандуючий російськими військами великий князь Миколай Миколайович оголосив маніфест від 14 серпня 1914 р., згідно з яким всі польські землі мали об'єднатися під владою російської монархії. Передбачалася також зміна форми правління польською територією. Однак, обговорення майбутнього статусу Польщі затяглося, чим скористались Австро-Угорщина та Німеччина, які актом від 5 листопада 1916 р. оголосили наміри створити польську державу й здійснити рекрутський набір у Королівстві Польському [7.-С.9].

За домовленістю з Австрією польське військо виступило проти Росії як союзник блоку Австрії та Німеччини. Жодна із сторін не збиралася виконувати всі свої обіцянки. Західні країни розглядали Польщу як джерело матеріальних та військових ресурсів для продовження війни. Землі Королівства Польського окупували та поділили на дві зони – німецьку та австрійську. “Союзники” вивозили з Польщі сировину, продукти харчування, промислове обладнання. Вони збільшили старі та запровадили нові податки, примусово мобілізували поляків на будівельні роботи, що викликало невдоволення місцевого населення [8.-С.109].

Невдоволення місцевого населення, прагнення зберегти контроль над Польщею, назрівання революцій в Австро-Угорщині та Німеччині, необхідність в польських матеріальних та людських ресурсах для продовження війни, що затягувалася, змусили “союзників” 5 листопада 1916 р. проголосити незалежність Польщі. На таємному засіданні бюджетної комісії рейхстагу канцлер Бетман-Гольвейг обґрунтував необхідність проголошення польської незалежності: “Згідно з інтересами кампанії на Східному фронті ми повинні були наважитись на політичну гру. Проголошення самостійної Польщі забезпечить нам поступливість поляків, заповнить нестачу в наших полках, дозволить запровадити нові податки і, врешті, узаконить наше керівництво цією країною. Бо тільки ми будемо керувати створеною Польщею, про інше казати немає чого” [9.-С.46]. До обрання короля Польщі тимчасово діяли Державна Рада та сейм, а 12 листопада вийшло розпорядження про формування польської добровольчої армії. Після Лютневої революції 1917 р. і Тимчасовий уряд Росії визнав право Польщі на незалежність. Таким чином, формально Польщу визнали всі держави. Та контроль західних держав над Польщею ще залишився. Ю. Пілсудський спробував звільнитися від їх нагляду. Він та відданий йому корпус легіонерів відмовився від присяги німецькому командуванню. За цей вчинок його заарештували. 12 вересня 1917 р. для управління польськими землями була затверджена Регентська Рада та Нова Державна Рада. Вони повинні були управляти Польщею до обрання короля. Жовтнева революція 1917 р. тимчасово усунула Росію від політичної боротьби за Польщу. Революція 9 листопада 1918 р. в Німеччині звільнила Пілсудського з-під арешту, а Польщу – від німецького контролю. З 6 на 7 листопада 1918 р. в Любліні виник Тимчасовий уряд Польської Республіки. Регентська рада та Тимчасовий уряд відразу передали

всі свої повноваження Комендантові, що тільки повернувся. Так Ю.Пілсудський став Начальником Польської республіки.

На зовнішню підтримку визвольної боротьби також розраховували лідери чеського національного руху. Важливе значення в підготовці відновлення державності чехів мала пропагандистська діяльність емігрантів, які інформували світ про свою націю [10.-С.287]. Т. Масарик, лідер чеського визвольного руху, з початком Першої світової війни зорієнтувався на підтримку держав Антанти, які, як і Австро-Угорщина та Німеччина, намагалися послабити ворога, маніпулюючи національними проблемами [11.-С.22].

Отже, чеська та польська національні еліти прагнули скористатись з напруженої ситуації в Європі у визвольній боротьбі народів. Не варто вважати обіцянки європейських держав за те, що могло бути реалізовано в повному обсязі. У разі перемоги у війні країн австро-німецького блоку навряд чи можна було поневолею народам сподіватися на значне розширення національних прав. Також і Росія при перемозі блоку країн Антанти не пішла б на компроміси у національному питанні, а скоріше, навпаки, посилила б централізаторську політику. Сприятливі зовнішньополітичні умови для чеської та польської визвольної боротьби на початку Першої світової війни – це ілюзія, створена прокламаціями воюючих сторін. Лише революції в Росії та Німеччині насправді дали можливість реалізації планів лідерів визвольних рухів. Напередодні Першої світової війни у німецького уряду існувало кілька варіантів вирішення польської проблеми на свою користь, але жоден з них не передбачав створення незалежної Польщі. Лютнева революція в Росії змусила уряд Німеччини прийняти, за висловом київського дослідника В. Ярового, нетрадиційне рішення, а саме – підтримати національні прагнення поляків, українців та інших народів, які розгорнули визвольну боротьбу [12.-С.32-33].

Для народів прибалтійських країн зовнішньополітична ситуація складалась небезпечно. З одного боку, це були невеликі країни, території яких здебільшого ще на початку Першої світової війни були зайняті німецькими військами. Уряд окупантів, особливо в Естонії та Латвії, спирався на місцевих німців. До планів Німеччини не входило ні надання народам прибалтійських країн незалежності, ні автономного статусу. З іншого боку, поразка Німеччини у війні та революція не давала литовцям, латишам та естонцям можливості вільного самовизначення, тому що ці народи опинились перед іншою небезпекою, а саме – перед більшовицькою Росією.

Так що ж врятувало названі народи від більшовицької влади, адже ці невеликі країни після тривалої виснажливої німецької окупації теоретично мали менше сили для опору більшовицькій армії. Справа в тому, що противники Німеччини, країни Антанти, ще на початку Першої світової війни розглядали всі можливі способи послаблення Німеччини, яка в регіоні Балтики мала сильні позиції. Проте чим далі Росія втрачала великодержавні позиції, тим більше уряд Великобританії схилився до підтримки національних прагнень литовців, латишів та естонців. Після перемоги партії більшовиків в Росії до аргументів підтримки національних урядів додався ще один – необхідно було запобігти співпраці німців та більшовиків.

На початку 1918 р. представники країн Прибалтики звернулись до британського посольства з проханням обнародувати ставлення англійського уряду до питання незалежності їх держав. У відповіді англійці повідомили, що уряд Великобританії сприятиме під час мирної конференції, яка незабаром мала відбутись, тому, щоб не допустити анексії цих країн Німеччиною та забезпечити міжнародні гарантії для нових держав, які, можливо, з'являться після остаточних підсумків війни [13.-С.55-56].

Після проголошення незалежності Естонією, Латвією та Литвою Великобританія дипломатично визнала ці держави. Естонія повела відлік своєї незалежності від 24 лютого 1918 р., була визнана Великобританією 20 березня 1918 р., Латвія проголосила незалежність 18 листопада 1918 р., а визнана 11 листопада 1918 р. Литовці здобули незалежність 16 лютого 1918 р., але отримали визнання лише 20 вересня 1919 р. [14.-С.33].

Деякий час після повстання в Німеччині уряд Великобританії вважав за можливе відновлення дореволюційної Росії, що само собою передбачало збереження залежності становища прибалтійських країн. Наприкінці 1918 р. сформувався ще один напрямок політики

британського уряду щодо Прибалтики. Крім ідеї утворення з Польщі, Литви, Латвії, Естонії своєрідного буфера між Росією та Німеччиною, англійський уряд ставив за мету в майбутньому розвиток торгівлі з цими країнами, зміцнення свого політичного та економічного впливу в балтійському регіоні [15.-С.135].

У жовтні 1918 р. військове міністерство Британії приступило до реалізації рішення щодо проведення Королівського Флоту у води Балтики. У другій половині 1919 р. Міністерство закордонних справ Англії схилилось до думки, що найкращим розв'язанням проблем у даному регіоні буде надання країнам повної незалежності та утворення федерації прибалтійських держав, які стануть плацдармом для розгортання торгівлі Англії [16.-С.36]. Радянська Росія вже наприкінці літа 1919 р. заявила про свою готовність визнати незалежність Естонії. Мир між Естонією та Радянською Росією було укладено 24 лютого 1920 р., з Литвою – 12 липня 1920 р., Латвією – 1 серпня 1920 р. [16.-С.38].

Створений українцями національний уряд не поспішав використовувати вигідне геополітичне становище України та утверджувати авторитет відродженої української держави у світовій політиці. Як і в реалізації функцій національної влади у внутрішній політиці, створенні державного законодавчого та виконавчого апарату, проводу українців заважали їх політичні та етичні принципи і у зовнішньополітичній діяльності. Українська еліта чекала визнання її повноважень урядом Росії, а після більшовицького перевороту – легітимізації положення Центральної Ради установчими зборами українського народу. До останнього моменту більшість українських лідерів залишалися вірними ідеалам федералістської концепції, якій самостійна політична діяльність взагалі суперечила. На відміну від лідерів визвольного руху поляків, чехів, українська еліта вважала, що без визнання Росією вона не має права вести дипломатичну діяльність. М. Грушевський виправдовує бездіяльність Центральної Ради: «Та поки Україна не проголосила своєї державності третім Універсалом, вона у цій справі не могла нічого зробити, не маючи змоги виступати активно і безпосередньо в міжнародній політиці» [17.-С.28].

Українські землі як складова частина Російської імперії відносились до блоку країн Антанти. Великобританія та Франція не були зацікавлені в розвалі Росії та не підтримували визвольні рухи її народів до того моменту, коли стала очевидною неможливість збереження цілісності держави. Країни ворожого блоку – Австро-Угорщина та Німеччина, навпаки, замислювались над можливістю використання національних проблем з метою ослаблення сил Росії. Деякі політики вважали за доцільне підтримати процес відриву України від Росії та створення незалежної держави. Австрійський та німецький уряди також надавали фінансову допомогу Союзу визволення України. Проте, як стверджує дослідник М. Несук, уряд Австро-Угорщини розраховував лише на те, що підтримка визвольних рухів посилить серед українців впевненість, що Австро-Угорська монархія гарантує підтримку визвольних устремлінь українців. Поступово політика імперії змінилася – Австро-Угорщина стала підтримувати ідею створення Польського королівства з приєднаними українськими землями під австрійським контролем. Революційні події в Росії також змінили ситуацію. Тепер для Австрії виникла загроза поширення прагнень приєднати Галичину до українських земель в Росії [3.-С.20-22].

Після російської революції уряди країн Антанти зацікавились подіями в імперії у зв'язку з їх бажанням зберегти Східноєвропейський фронт. Тісні стосунки з українцями встановив представник французького посла в Петрограді журналіст Ж. Пелісьє, який у вересні 1917 р. організував напівофіційну зустріч О. Шульгіна з французьким послом в Росії Ж. Нулансом. У вересні 1927 р. Київ відвідали представники французької місії генерали Ніссел і Табуї. Візитери зустрілися з членами Генерального Секретаріату [2.-С.16]. У жовтні 1917 р. генерал Табуї провів переговори з генеральним секретарем військових справ С. Петлюрою. Під час розмови французький генерал цікавився українськими військовими справами, політичною ситуацією в Україні. Ж. Табуї підкреслив, що Франція буде підтримувати Україну лише у федеративних стосунках з Росією [4.-С.164].

Контакти держав Антанти з урядом України посилювались після більшовицької революції в Росії. Перед Францією та Англією реально постала загроза повного розвалу фронту в Європі. Більшовики відкрито заявляли про свої наміри підписати сепаратний мир з Центральними

державами, вони не приховували своєї агресивності. Країни Антанти опинились у скрутному становищі – адже головним чином війна у Європі велася силами Російської імперії. Перед новоствореними національними урядами поневолених народів з'явився шанс отримати визнання іншими державами, дипломатичну та фінансову підтримку. Після захоплення влади більшовиками в Росії також і українському урядові трапилась нагода зблизитись з Францією та Великобританією. Після розстрілу генерала Духоніна зі ставки у Могильові до Києва переїхали військові місії Англії, Франції, Італії, Румунії, Сербії, Бельгії [18.-С.157]. Антанта намагалася різними способами не дати розвалитися мережі фронтів, залучити всі можливі сили. Уряди Франції та Англії ладні були йти на компроміс з українцями, їхні пропозиції набували конкретних форм, а контакти поступово з напівофіційних вийшли на рівень офіційних.

У середині листопада 1917 р. генерал Табуї та майор Фіцвільямс у ході візиту до генерального секретаря міжнародних справ О. Шульгіна заявили, що країни Антанти з симпатією ставляться до культурного і політичного відродження України і запропонували фінансову та матеріальну допомогу. Ці пропозиції були подані й у письмовій формі в ноті генерала Табуї від 5 (18) грудня 1917 р. [2.-С.16-17]. Настав момент, коли всі учасники мали зацікавленість у продовженні співробітництва, яке могло б дати їм бажане у прийнятних взаємних поступках. Головне – не пропустити такі моменти, усвідомити свої можливості, проявити наполегливість та лояльність. Логічною була заява О. Шульгіна у відповіді на пропозиції держав Антанти, що насамперед для співробітництва необхідне офіційне визнання УНР. У свою чергу Ж. Табуї запропонував українському урядові не марнувати час та визначитись, якої конкретно допомоги потребує Україна. Незабаром французький генерал отримав офіційне призначення: 16 (29) грудня 1917 р. він був призначений комісаром Французької республіки в Україні. Український уряд офіційно він повідомив про своє призначення 21 грудня (3 січня) 1918 р., а 22 грудня відбувся офіційний прийом [2.-С.16-17].

Проте подальші дії українського уряду, за оцінкою багатьох істориків, заперечують усяку логіку. Його реакцію неможливо назвати адекватною, а рішення – конструктивними. Технічна та фінансова допомога українському урядові була необхідною, тим більше, що більшовики навіть не приховували своїх загарбницьких намірів щодо України та були її найближчими сусідами. Уряд УНР 29 грудня 1917 р. обговорював запропоновану Францією позику у 500 млн карбованців, але до остаточного прийняття рішення мали повернутися лише через два тижні. Українська еліта зволікала прийняття допомоги, тому що це означало продовження війни всупереч її гаслам негайного миру.

Лідери української нації перебували під впливом популярної серед європейської інтелігенції ідеології пацифізму. Безперечно, ці ідеї гідні цивілізованої людини, до цього ідеалу повинно прагнути наблизитись людство. Проте коли існуванню нації загрожує агресія іншої держави або кількох відразу, а порозумітися мирним шляхом немає шансів, загарбницьким планам може протистояти лише сила та зброя.

У той час події не залишали шансів для пацифізму та пацифістів. Більшовицький уряд Росії почав наступ на українські землі, а також підготовку до переговорів з Німеччиною та Австро-Угорщиною з метою підписання сепаратного миру. Попередня угода про перемир'я між Росією та блоком держав Австро-Угорщини та Німеччини була підписана 2 грудня 1917 р. у Брест-Литовську. За 28 днів перемир'я учасники переговорів мали підготувати проекти договорів про умови миру. Росія готувала свій проект, виходячи з вимог визнання її в старих кордонах, тобто включно з територіями, на яких активно йшов процес державотворення [4.-С.22]. Перспектива підписання миру між Росією з її претензіями та країнами блоку Німеччина – Австро-Угорщина лякала українських лідерів, викликала в їх середовищі паніку, пригніченість настроїв. Відтепер діяльність української еліти була спрямована на те, щоб не дати радянській владі на запланованих мирних переговорах монополювати представити і українців. Вона вважала, що їх участь у мирних переговорах окремою делегацією вирішить проблему миру та зміцнить міжнародне становище української держави [3.-С.27]. Її наміри не позбавлені логіки. Підписанням мирного договору з німцями та австрійцями український уряд прагнув припинити війну, але по іронії долі вийшло так, що завдяки підписаній угоді війна продовжувалась і

Україна сприяла цьому. Чому всіх обурює прагнення Антанти використати ресурси України у війні, а реалізація таких же планів німцями та австрійцями розуміється як досягнення Україною успіху на міжнародній арені? Підписання мирної угоди між Україною та блоком країн Четверного союзу мало масштабні наслідки, як про це пише дослідниця Н. Городня: “Підписання Центральною Радою Брест-Литовського миру спричинило тяжкі військові наслідки для союзників, а також розрив відносин, що почали складатися між державами Антанти і Україною. В результаті сепаратного миру Центральні держави, по-перше, ліквідували Український фронт, отримали можливість перевести свої дивізії на Західний фронт і створити там значну перевагу сил. По-друге, постачання продовольства з країни врятувало Німеччину та Австро-Угорщину від неминучого голоду. Цей другий аспект мирного договору – продовольчий – був найвагомішим” [2.-С.22].

Україна не скористалася з нагоди налагодити стосунки з країнами Антанти наприкінці 1917 – на початку 1918 рр., які могли дати їй фінансову допомогу, але чи повністю уряд УНР використав можливості, які надавали умови підписання Брестського миру?

Згідно з умовами мирного договору, підписаного між Україною, Австро-Угорщиною та Німеччиною, територія країни була зайнята військами союзників. Наступ більшовиків був припинений, українські землі звільнені. Німці також перебували на польських, фінських, прибалтійських землях, стримуючи натиск більшовиків. Уряди щойно відроджених держав Центральної та Східної Європи, скориставшись паузою в наступі більшовиків, не припиняли роботи зі створення національних збройних сил та військової мобілізації.

Українські національні лідери не змогли здійснити те, що за схожих умов було реалізовано в інших країнах. Окупаційні війська швидко стали непопулярними. Сама поява в Україні німецьких та австрійських військових для населення була незрозумілою. Українська влада не вела інформаційної та роз’яснювальної роботи. Жоден інший союз так не потребував від української влади пропагандистської діяльності – адже царський уряд Російської імперії розпочав війну проти Німеччини та Австро-Угорщини, і населення вважало їх ворогами, які не тільки з’явилися на Україні, а й ще вивозили український хліб [4.-С.55].

Поява німців та австрійців остаточно підірвала авторитет ЦР серед українського населення. Прорахунки у формуванні державних органів, відсутність дієздатної виконавчої влади на місцях, механізму контролю за виконанням рішень центральної законодавчої влади та дисципліною особливо стали відчутними при окупаційному режимі. Німецькі та австрійські військові змушені були виконувати поліцейські функції, підтримувати громадський порядок, контролювати виконання рішень української влади, стежити за збиранням податків, що ніяк не додавало їм популярності серед населення. Замість того, щоб зосередити зусилля на консолідації суспільства, створенні армії, налагодженні державного управління діячі Центральної Ради, перебуваючи ще під впливом федералістських та пацифістських ідей, відмовлялись від активної організаторської діяльності, чим посилювали анархію та безлад в країні.

Революції в Австрії та Німеччині дали підставу більшовицькому урядові анулювати Брест-Литовський договір та відновити наступ на Україну. Саме в цей час реально існувала загроза українській державності – окупаційні війська покинули українські землі, а власні були слабкі. У період повалення влади Гетьмана та встановлення влади Директорії Україна опинилась у міжнародному вакуумі. Існування її було під загрозою – на південному сході розмішувались війська А. Денікіна і П. Краснова, вороже були настроєні румуни та поляки. А більшовики вже почали наступ [5.-С.27].

Проте ще й тоді Україна мала шанс порозумітися з державами Антанти, отримати від них необхідну допомогу на хвилі страху перед поширенням більшовизму на інші країни Європи. У цьому переконані дослідники В. Головченко та В. Шамраєва: “Дипломатична ситуація на той момент зовні сприяла самостійницьким прагненням молодих державних утворень на території колишньої Російської імперії. Адже Рада десяти на Паризькій мирній конференції ще не визначилась принципово в так званому “російському питанні”: розгортати й далі військову інтервенцію в чорноморському басейні чи сприяти досягненню компромісу між усіма

воюючими угрупованнями на території колишньої імперії (включаючи і більшовиків), наполягати на федералізації й демократизації майбутньої не більшовицької Росії, чи погодитися з гаслом білого руху про відтворення її як “єдиної і неділимої”. Причому в разі визнання Антантою більшовицької влади над частиною території Росії (чи поразки військової інтервенції або ж білого руху) окреслювалась можливість створення так званого “санітарного кордону” проти експорту більшовицької революції до Центральної й Західної Європи. Поряд із Фінляндією, країнами Балтії та Польщею Україна (як і Білорусь та Кубань з Доном) могла б стати його важливою стратегічною ланкою” [5.-С.31].

Слід пам’ятати про те, що Антанта після угоди України з німцями та австрійцями ставилась до національного уряду з підозрою. До того ж діячі Директорії повторяли помилки Центральної Ради. У той момент, коли діяти необхідно було швидко та рішуче, Директорія довго не могла визначитись у зовнішньополітичній орієнтації – шукати порозуміння з країнами Антанти чи більшовицькою Росією [5.-С.31].

Уряди європейських держав все більше переконувались у тому, що український уряд не контролює ситуацію в державі. Політичні діячі українського відродження продемонстрували всьому світові свою неспроможність, відсутність порозуміння між собою. Залишили Україну відомі діячі національного руху: М. Грушевський, М. Шаповал, В. Винниченко.

Ісаак Мазепа, учасник тих подій, писав, що українські війська гостро відчували брак постачання: “Починаючи з другої половини року 1919, нашої армії коли й доводилося відступати перед більшовиками або денікінцями, то здебільшого з інших причин: не з причин браку дисципліни або віри в справу, а з причин недостатчі амуніції й взагалі постачання” [19.-С.22].

На це скаржився С. Петлюра в листі до французького публіциста Ж. Пелісьє у 1919 р.: “Ми не отримали досі жодної допомоги, ні амуніції, ні технічних апаратів, ні санітарного матеріалу. Нічого!... Траплялося часто, що нашим козакам бракувало патронів” [20.-С.186].

З усіх боків наступали вороги, армії не було, національний рух роздирали суперечності. У безвихідному становищі Петлюра все одно пішов на союз з Польщею, поступаючись українськими землями. Поява на Україні після німецьких окупантів, ще й поляків, викликала обурення українського населення, яке вже стомилося від безладу, війни, нестабільності. С. Петлюра визнав можливі наслідки такої ситуації у листі до Д.В. Антоновича у січні 1920 р.: “... всі селяни хочуть ладу-порядку, хочуть влади, і найбільше хочуть солі... матерії, заліза і кожї. Хто ці речі дасть, той ними буде заправляти, того вони слухати будуть” [20.-С.207].

Висновок про несприятливість зовнішньополітичних умов для відновлення державності є дещо поверховим, адже це суперечить очевидним фактам – власне Перша світова війна, революції в Німеччині та Росії активізували та вивели на нові рубежі національно-визвольну боротьбу поневолених народів Центрально-Східної Європи, у тому числі і українців. Компаративний аналіз доводить, що державотворення українців на початку ХХ ст. відбувалося в подібних з державотворенням інших поневолених народів Центрально-Східної Європи зовнішньополітичних умовах. Так, Центральні країни не поспішали визнавати право на суверенітет не тільки українців, а також інших центрально-східноєвропейських народів.

Проте порівняння зовнішньополітичної діяльності української еліти з діяльністю еліти інших народів Центрально-Східної Європи свідчить про те, що лідери українського державотворення не мали чіткої програми в дипломатичній діяльності, адже їх політичним ідеалами залишалася федерація соціалістичних республік та соціалізм. На результати визвольної боротьби та державотворення українців впливали більше дипломатична діяльність національної еліти, її політичні та етичні переконання. Так, майбутнє України більшість членів Центральної Ради бачила в складі соціалістичної федерації. Тривалий час вони не наважувались не тільки на проголошення незалежності, а й виступити суб’єктом міжнародної дипломатії. Соціалістичні принципи не дозволили Центральній Раді прийняти фінансову та матеріальну допомогу від Антанти, в той час як допомогу від інших європейських країн отримали поляки, чехи, фіни, латиші, литовці, естонці.

Проблема впливу зовнішньополітичного фактора на державотворення українців та народів Центрально-Східної Європи не може бути вичерпно висвітлена в межах однієї статті. Однак вона заслуговує на увагу дослідників і вимагає подальшого наукового аналізу та концептуального переосмислення. Сподіваємося, що питання, порушені в статті, будуть сприяти подальшому розвитку досліджень національно-визвольної боротьби, зокрема, ролі в державотворенні зовнішньополітичних факторів.

Джерела та література

1. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Зовнішня політика України як предмет історичного аналізу: концептуальні підходи та перспективи // Український історичний журнал. – 2001. – № 4.
2. Городня Н. Становлення Української державності в роки Першої світової війни: пошук союзників // Людина і політика. – 2001. – № 3.
3. Несук М. Драма вибору. Відносини України з Центральними державами у 1917-1918 рр. – К., 1999.
4. Держалюк М.С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917-1922 рр. – К., 1998.
5. Головченко В. Шамраєва В. Проблема визначення зовнішньополітичної орієнтації Української Народної Республіки під час перебування на чолі Директорії Володимира Винниченка // Нова політика. – 1999. – № 6.
6. Наленч Д. Наленч Т. Юзеф Пилсудский – легенды и факты. – М., 1990.
7. Томицкий Я. Великая октябрьская социалистическая революция // Вопросы истории. – 1977. – № 12.
8. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1963. – Т. I-V.
9. Миско М.В. Октябрьская революция и восстановление независимости Польши. – М., 1957.
10. Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918-1920 років. – К., 1997.
11. Підлуцкий О. Томаш-Гарриг Масарик: "Новый человек" в "Новой Европе" // Зеркало недели. – 2001. – № 10.
12. Яровий В. Використання національно-визвольних прагнень народів Східної Європи в реалізації стратегічних планів германського рейху за часів Першої світової війни // Перша світова війна і слов'янські народи. Матеріали міжнародної наукової конференції 14-15 травня 1998 р. – К., 1998.
13. Hovi O. The Baltic Area in British Policy, 1918 – 1921. – Helsinki, 1980.
14. Nowak A. Polityka "rosyjska" obozu Piłsudskiego w latach 1914 – 1918 // Zeszyty historyczne. – 1999. – № 130.
15. Fletcher W.A.. The British Navy in the Baltic, 1918-1920: It's contribution to the independence of the Baltic nations // Journal of Baltic Studies. – 1979. – Vol. 7. – № 2.
16. Waldenberg M. Narody załżne i mniejszość narodowe w Europie środkowo-Wschodniej. – Warszawa, 2000.
17. Грушевський М. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. – К., 1992.
18. Овсій І.О. Зовнішня політика України та її міжнародне значення (від давніх часів до 1944 року). – К., 1999.
19. Мазепа І. Творена Держава (Боротьба р. 1919) // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). – К., 1992.
20. Петлюра С. Статті. – К., 1993.

SUMMARY

The article deals with the comparative analysis of the external political conditions in which the idea of the independent state was revived by the Ukrainians and some other peoples of Central-Eastern Europe. The scholar proves that the mentioned conditions were similar for the Ukrainians, the Poles, the Czechs, the Estonians, the Latvians and the Lithuanians. The negative role was played by the political theories of Ukrainian elite whose ideal was deeply rooted into the ideas of socialism and federalism.